

RAZVIJANJE KULTURNE ZMOŽNOSTI PRI POUKU SLOVENŠČINE

Boža Krakar Vogel
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 37.016:811.163.6:316.7

Kulturna kompetenca/zavest je v članku obravnavana kot ena od osmih ključnih kompetenc. Pomeni znanje in poznavanje kulturnih pojavov, kritično razmišljanje ter vključevanje kulturnih vrednot v celostni vrednostni sistem posameznika in družbe. Zaradi vsebinske in didaktične zasnove daje pouk slovenščine veliko priložnosti za njen razvoj. Operativizacija poteka prek transfernih strategij.

ključne zmožnosti, kulturna zmožnost/zavest, prenosne strategije, pouk slovenščine

Cultural competency is treated in the present article as one of the eight key competencies. Cultural competency involves knowledge of and familiarity with cultural phenomena, critical thinking and the inclusion of cultural values in the integrated value system of an individual and society. With its topics and didactic concept, teaching Slovene offers great opportunities for its development in the classroom. The implementation of teaching goals is achieved through transfer strategies.

key competencies, cultural competence/awareness, transfer strategies, teaching Slovene

1

Naj za začetek ponazorimo naše predstave o didaktičnih vidikih razvijanja kulturne zmožnosti/kompetence pri slovenščini s primerom iz prakse: študentka je za temo svojega vzorčnega nastopa v sedmem razredu devetletke izbrala koroško ljudsko pesem *Gorčez izaro*. Učenci so, kot je bilo videti iz njihovih odzivov, pesem dobro sprejeli, razumeli in obvladali potreben interpretativni instrumentarij. Cilji interpretacije besedila, skladne z učnim načrtom in predvidene v učni pripravi, so tako bili doseženi, izvedba ure je bila več kot solidna. A ostal je vtis, da bi bili učenci zmožni ob pesmi narediti in izvedeti še kaj. Časa bi bilo dovolj, saj so se pri nekaterih segmentih ure zadrževali nepotrebno dolgo, tako da je začela pozornost uhajati drugam. Čeprav je to v sklepih analizi ugotovila tudi študentka sama, ni vedela, kaj bi še lahko dodala. Postopoma pa se je v skupini kolegov, ki so jo opazovali, izluščilo nekaj možnosti. Lahko bi na primer

opozorila, da je to le ena izmed pesmi iz bogate zakladnice koroških ljudskih petih pesmi; učencem namreč ni samoumevno, da je na Koroškem teh pesmi veliko in da se pojejo. Druga možnost je, da bi pesem tudi zapeli. Obe dejavnosti bi seveda segli čez ožje predmetne cilje: po eni strani bi učenci širili poznavanje iz teksta v kontekst, po drugi strani pa bi se praktično udeležila sodobna priporočila o medpredmetnem povezovanju, ne da bi bilo to treba posebej načrtovati.

Študentka je tako v svojem nastopu izpolnila pričakovanja veljavnih kurikularnih rešitev in meril uspešnega pouka po osnovnošolskem učnem načrtu. Ni pa izkoristila možnosti za širše kulturno razgledovanje, ki jih ponuja obravnavana vsebina in očitna motiviranost učencev pri njeni uri, s čimer bi se poglobilo umetniško doživetje ter orientacija učencev po kulturni tvornosti, kar bi bil prispevek k postopnemu razvoju kulturne zmožnosti učencev.

2

Podobnih ur je v praksi še precej, zato ostajajo pogosto neizkoriščene mnoge priložnosti za širjenje znanj in spoznanj čez ožje predmetne ali področne cilje – priložnosti, ki spodbujajo povezovanje in priklic informacij v drugem primeru, kombiniranje dejavnosti z različnih področij, novo vrednostno refleksijo. Pa čeprav so to priložnosti za udejanjanje prav tistih ciljev, ki so v sodobnih mednarodnih in pri nas podprtih doktrinah vrednoteni najvišje – razvijanje ključnih zmožnosti/kompetenc, kompleksnih in povezujočih znanj, ki izvirajo iz različnih disciplin ter opremljajo posameznika za uspešno delovanje v osebnem in družbenem življenju.

2.1

V predmetni skupini za slovenščino pri Zavodu RS za šolstvo smo se možnosti za izkoriščanje takih priložnosti jasneje zavedali v letih od 2006 do 2008 ob prenavljanju učnih načrtov kurikularne prenove iz leta 1998. Zato smo v učne načrte med cilje in didaktična priporočila zapisali tudi razvijanje ključnih zmožnosti – poleg sporazumevalne zmožnosti v maternem jeziku predvsem še širših socialnih zmožnosti in kulturne zavesti (čeprav se pri predmetu razvijajo domala vse ključne zmožnosti).

3

Kulturna zavest/zmožnost/kompetenca (tudi razgledanost), s katero se bomo ukvarjali v tem prispevku, je v dokumentih Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD 2005) definirana kot kompleks naslednjih sestavin.

a) Znanje:

- Poznavanje temeljnih izraznih področij umetnosti in kulture (tudi popkulture).
- Poznavanje sistema dejstev in primerov umetniških praks iz navedenih področij ter njihovega zgodovinskega razvoja.

b) Spretnosti:

- Razpravljanje o raznovrstnih temah, ki sodijo na področje kulture, npr. književ-

nost, glasba, film, gledališče, likovna umetnost, fotografija, kulturna dediščina, jezik.

- Primerjanje ustvarjalnosti posameznega ustvarjalca z drugimi načini kreativnega izražanja.

c) Odnos, stališča:

- Močan občutek identitete, povezan s sprejemanjem različnosti.
- Pripravljenost za poglobljanje estetske občutljivosti, trajno zanimanje za kulturno življenje.
- Razumevanje razvoja kulture (tudi popkulture).
- Pozitiven odnos do vseh oblik kulturnega izražanja.

V vsebinskem pogledu definicija temelji na pretežno tradicionalnem pojmovanju področij kulture, ki »ustvarja in sprejema duhovne dobrine iz umetnosti, znanosti, politike, verstva« (Ozvald 1927: 37), v pedagoško-taksonomskem smislu pa združuje tako kognitivne kot konativne sestavine. Kulturna zmožnost torej pomeni posebno kompleksno kvaliteto posameznika, ki vključuje sistematično poznavanje pojavov visoke in množične kulture, razpravljanje o njih, morebitno dejavno udeležbo v njih, njihovo kritično vrednotenje ter pozitiven odnos do lastne in drugih kultur. V tem smislu kulturna zavest pomembno sooblikuje celosten vrednostni sistem posameznika in družbe, vpliva na čut za estetskost, hkrati pa na etičnost in zavest o lastni individualni in družbeni identiteti. Kulturni pedagog Ozvald (1927) poudarja, da je kulturna razgledanost dodana vrednost sleherne izobrazbe, ki šele omogoča žlahtnost v ravnanju z znanjem; temu pa pritrjujejo tudi sodobne pedagoške smeri (Kroflič 2008).

4

Kulturna zmožnost se pridobiva v različnih življenjskih okoliščinah, najbolj organizirane možnosti za njen razvoj pa daje izobraževalni sistem. Na vseh njegovih stopnjah ima pri kulturnem ozaveščanju v naši tradiciji

in v sodobnosti pomembno vlogo pouk slovenščine, ki obravnava nepogrešljive vsebine za oblikovanje kulturne, pa tudi z njo povezane nacionalne in medkulturne identitete.

4.1

Kakor vse zmožnosti se tudi kulturna zmožnost pri slovenščini razvija procesno in stopenjsko. Najprej v okviru samega predmeta, nato pa s smiselnim povezovanjem in prilagajanjem dejavnosti in vsebin iz različnih šolskih predmetov idr. področij. Pogosto so zelo dragocene prav tiste vsebine, ki pri posameznih predmetih niso v jedru didaktične strukture (npr. razmislek, katere kulturne dosežke smo imeli Slovenci v Shakespearovem času, kako si razlagamo te ugotovitve; Krakar Vogel 2010). Gre za nekakšen neizkoriščen del »prikritega kurikula«, ki ga je mogoče z ustreznimi didaktičnimi strategijami ozavestiti in mu omogočiti vstop v trajni spomin učečega. Za to so primerne strategije, načini učenja in poučevanja, ki jih imenujemo prenosne (transferne) strategije, saj temeljijo na transferu, prenašanju znanja, spretnosti in refleksij z enega področja na drugo. Nekaj takih strategij smo opredelili in priporočili v didaktičnih priporočilih učnih načrtov in v tematskih razpravah (Krakar Vogel 2008).

4.2

V nadaljevanju bomo vzeli prenosne strategije v ponoven pretres, le da jih tokrat ne bomo obravnavali na ravni preliminarnih in pretežno uporabnih didaktičnih načel in priporočil, ampak že na ravni njihovih operativizacij. Ne bomo torej razlagali, kaj bi lahko bilo, ampak analizirali, kaj je oz. kako se prenosne strategije kot posledica teoretskih nastavkov in didaktičnih priporočil realizirajo v učbenikih, torej v tistem segmentu kurikula, ki pomeni operativni prehod med učnimi načrti in neposrednim poukom. In posledično, kakšne so dejanske možnosti za razvijanje kulturne zavesti v okviru pridobivanja

splošne izobrazbe pri slovenščini ter kaj bi bilo morda treba še storiti.

Odgovor na to vprašanje smo iskali z raziskavo, ki je bila zaradi časovno-prostorskih omejitev le pilotska, njen cilj pa je bil poiskati možne smeri reševanja problemov, ne pa dati dokončnih odgovorov. Namen našega prispevka je predvsem spodbuditi nadaljnje raziskovanje in skicirati morebitne prihodnje refleksije v dveh smereh:

- razdelati podrobnejšo tipologijo prenosnih strategij za razvijanje kulturne zmožnosti,
- kritično opozoriti na njihov delež v aktualnih učbeniških rešitvah in ob tem nakazati nekaj didaktičnih smernic za nadaljnje delo v teoriji in praksi.

To smo storili ob pregledu aktualnih učbenikov za književnost v 3. letniku gimnazij: *Svet književnosti 3* (SK 3), *Umetnost besede 3* (UB 3) in *Branja 3*. Književnost smo izbrali zato, ker preučevanje in (srednješolsko) poučevanje literarnega sistema kot teksta v kulturnem in družbenem kontekstu s sinhrono in diahrono perspektivo omogoča učečemu spoznavati večino tistih dejavnosti in vsebin, ki ustrezajo definiciji kulturne zmožnosti. Pri raziskavi smo se morali omejiti zgolj na izsek iz obsežne snovi in didaktičnega instrumentarija. Tako smo tipologijo oblikovali na podlagi vprašanj in nalog, ki se pojavljajo ob obravnavi Ivana Cankarja. Cankarja smo izbrali zato, ker je zaradi obsega obravnave tega avtorja zelo velika možnost, da dobimo izčrpno tipologijo. Vprašanja in naloge smo izbrali zato, ker je to tisti del didaktičnega instrumentarija, ki lahko dijake najbolj spodbuja k samostojni dejavnosti in pridobivanju trajnega znanja. Gimnazije pa smo izbrali zato, ker je nabor dejavnosti glede na zahtevnost ciljev in vsebin književnega pouka v gimnazijskih programih najobsežnejši. Zanima nas torej, h kakšnim dejavnostim so pozvani bodoči izobraženci, da bi ob branju besedil pogledali tudi v literarno- in kulturnozgodovinski kontekst ter ga povezali s sodobnimi izkušnjami

in širšimi aktualnimi pojavi, interesi, vrednotami, »duhom časa«.

4.2.1

Prenosne strategije s ciljem razvijanja kulturne zmožnosti, ki jih razkrivajo različne v analiziranem segmentu beril, bi lahko po vsebini členili v:

a) znotrajpredmetne aktualizacije v okviru predmeta Slovenščina, ki se dogajajo najprej pri samem pouku književnosti, nato pa tudi s povezavami med poukom jezika in književnosti. Presegajo obravnavo trenutne »učne snovi«, torej interpretacijo obravnavanega besedila in umeščanje v ožji kontekst, potreben za razumevanje besedila (dobe, avtorja):

- medbesedilne vodijo k primerjanju obravnavanega besedila z drugim (bodisi istega avtorja bodisi avtorja iz drugega obdobja, zvrsti), da bi besedilo ugledali, če parafraziramo Juvana, kot »tkanino na statvah literarno kulturne produkcije«:

Primerjajte komedijski dvogovor Grudnovke in Gornika s pogovorom Tartuffa in Elmire (glej *Branja 1*). Gre tudi tokrat za igro videza in resničnosti? (*Branja 3*: 64.)

- medsystemske napeljujejo k povezovanju obravnavane snovi z drugim literarnim sistemom:

– sistem slovenske književnosti se povezuje z drugim nacionalnim ali »sve-tovnim« literarnim sistemom:

Povzemite dekadence motive in stileme ter jih povežite s svojim znanjem o evropski dekadenci. (Vzduh opojen, težak, *Branja 3*: 28.)

- povezuje se dogajanje v istem času:

V strokovni literaturi poiščite naslove dram-skih besedil svetovne književnosti, ki so nastala približno istega leta kot Cankarjevi *Hlapci*. (*UB 3*: 96.)

- povezuje/primerja se dogajanje v raz-ličnih časih v istem sistemu:

V čem vidi veličino Cankarjeve umetnosti Srečko Kosovel? (Bela krizantema, *UB 3*: 47.)

- medpodročne napeljujejo na povezovanje pouka književnosti in jezika pri predmetu Slovenščina:

- opazovanje in razumevanje jezika v literarnih besedilih z instrumentari-jem, razvitim pri pouku jezika:

Kaj izraža Cankar s kratkimi stavki ali osamo-svojenimi besedami, kaj z mnogovezji in brezvezji, kaj z ločili, zlasti pomišljaji in tropičji? Kakšen stavčni tempo ustvarja izbira tovrstnih sredstev? (Kurent, *Branja 3*: 49.)

- tvorjenje metabesedil o literarnih be-sedilih s ciljem razpravljanja o literar-nih oz. kulturnih pojavih itn.

Zasnujte polemični članek o sodobnem šent-florjanstvu za lokalno glasilo. Vanj vključite tudi nekaj navedkov iz Zlodejevega monologa v III. dejanju. (*Branja 3*: 71.)

b) medpredmetne aktualizacije

- med različnimi predmeti; povezave, kakr-šne si v zvezi z medpredmetnostjo naj-večkrat predstavljamo – povezave med različnimi šolskimi predmeti:

Napišite zgodovinsko-geografski referat o turistični vlogi Ljubljane v preteklosti in sedanosti z naslovom »Ljubljana – turistično mesto nekoč in danes«. Vanj vključite Can-karjeve hvalospeve mestu, ki jih najdete v pripovedki o Kurentu. Napišite še povzetek referata in ga prevedite v tuje jezike, ki se jih učite. (*Branja 3*: 50.)

- medijske; obravnavanje medijskih prede-lav literarnih besedil (uprizoritve, ekranizacije, uglasbitve, uporaba računalniške tehnologije ipd.):

Govorno in telesno interpretirajte Ščukove zanosne besede. Pazite, da ne boste preveč patetični in da ne boste pretiravali z neprimer-nimi telesnimi gibi. Oglejte si posnetek upri-zoritve Mestnega gledališča ljubljanskega in kritično primerjajte svoje medbralne predstave in uprizoritve katere izmed obeh situacij. (Za narodov blagor, *Branja 3*: 64.)

- c) nadpredmetne aktualizacije, ki so nave-zave obravnavane snovi na aktualno osebno izkušnjo, vrednotenje literarnih sestavin

skozi sodoben »duh časa«; spodbujajo dejavno oblikovanje stališč, kakor jih opredeljuje izhodiščna definicija kulturne zavesti:

- razpravljanje, opredeljevanje in oblikovanje vrednostnega sistema:

Presodi, ali bi Cankarjeve učitelje lahko zamenjali z drugimi izobraženci (npr. zdravniki, pravniki) ali predstavljajo kot izbrana intelektualna skupina tudi posebno Cankarjevo idejo! (Hlapci, *SK* 3: 110.)

- močan občutek identitete, povezan s sprejemanjem različnosti:

Preberite kakšno od razprav Antona Trstenjaka ali Janka Muska, v katerih razmišljata o enotnih potezah slovenskega značaja. Katere nacionalne avtostereotipe omenjata? Ali jih občutite tudi kot del svojega značaja? Kaj menita o hlapčevskem značaju Slovencev? Kakšno je vaše mnenje o tem? (Hlapci, *UB* 3: 96.)

- pozitiven odnos do vseh oblik kulturnega izražanja, zanimanje za kulturno življenje:

V okviru raziskovalne naloge sestavite anketni vprašalnik, v katerem boste dijake vaše šole povprašali o njihovem zanimanju za umetnost in poznavanju določenih umetnostnih načel. Vprašanja v anketi naj vam pomagajo oblikovati učitelji za umetnost in literaturo ter psiholog, ki bo usmerjal statistično obdelavo podatkov, pri tem lahko sodeluje tudi matematik. (Bela krizantema, *Branja* 3: 60.)

4.2.2

Na delež oz. razmerje med pojavljanjem posameznih prenosnih strategij v vprašanjih in nalogah ob temi Ivan Cankar v pregledanih učbenikih bomo opozorili le načelno (brez navajanja podrobnejših preštevanj, razmerij in konkretnih primerov, za kar bi bila priložnost

v podrobnejšem razpravljanju). Splošna ugotovitev je, da je ta delež tako količinsko kakor tudi po vsebinski razpršenosti razmeroma zadovoljiv, tako da je veliko elementov »prikritega« kurikula prešlo na raven operativizacije.

a) Med vsemi vajami in nalogami je nalog za razvijanje kulturne zmožnosti prek naštetih strategij med 25 in 40 % ter zavzemajo po količini drugo mesto.¹ Če bi se evidentirane strategije v praksi tudi dejansko izvajale (v obliki individualnega dela, nalogah za skupine itn., kar bi posredno prispevalo tudi h kompetentnemu učenju učenja), bi lahko pri slovenščini izobrazili maturante s solidno kulturno razgledanostjo.

b) Razmeroma zadovoljiva je tudi vsebinska razpršenost nalog po različnih strateških možnostih. Čeprav dajejo posamezni učbeniki prednost tej ali oni prenosni strategiji, pa ta ni ekskluzivna. Pri tradicionalnejših *Branjih* in *Svetu književnosti* je nekoliko nelagodja pri medijskih povezavah, ki jih je v *Umetnosti besede* veliko (kar tretjina vseh strategij), druge opisane strategije pa so vsaj z nekaj nalogami zastopane v vseh treh učbenikih.

c) Učbeniki so dokaj enotni tudi pri šibkih mestih v formuliranju nalog. Pri medpodročnem povezovanju (približno desetina nalog znotraj naše tipologije) je njihova slabost šibka terminološka povezanost s poukom jezika in nezadostna izraba od tam znanih besedilotvornih postopkov.² O pomanjkljivih povezavah med poukom jezika in književnosti v okviru slovenščine sem že večkrat opozarjala sama (Krakar Vogel 2008), v javnem pismu so na to opozorili tudi drugi jezikoslovci (Ahačič idr. 2010), vendar pa bo

¹ V skladu s temeljnim književno-vzgojnim ciljem so na prvem mestu naloge za branje in interpretacijo posameznih literarnih besedil. Naloge za razvijanje drugih ključnih zmožnosti (npr. za povezovanje s tujim jezikom, za učenje učenja idr.) so redke in ne spreminjajo naših ugotovitev glede količinskega razmerja.

² Preverili smo, kakšne povezave s poukom književnosti najdemo v učbenikih za pouk jezika ob temi Cankar oz. slovenska moderna. Iskali smo jih v učbenikih za 4. letnik, ki obravnavajo zgodovino jezika; v učbeniku *Govorica jezika 4* jih nismo našli, v učbenikih *Na pragu besedila 4* in *Z besedo do besede 4* pa so smiselno vključene na različnih taksonomskih ravneh.

treba podrobneje raziskati, katere prenosne strategije bi vzpostavile temelj za bolj kakovostne didaktične aplikacije.

Opažamo še, da med nalogami, ki spodbujajo vrednostno aktualizacijo, ni tistih, ki po definiciji kulturne zavesti OECD spodbujajo močan občutek identitete, kar lahko imenujemo tudi spodbujanje domovinske zavesti ob obravnavanju književnih tem. Raziskave (Jarc 2011) tako ugotavljajo primanjkljaje v vzgoji domovinske zavesti pri slovenščini; opazni so v učbenikih in učnih načrtih, v zgodovini pouka slovenščine pa so največji prav po osamosvojitvi. In to kljub dejstvu, da štejejo učenci slovenščino za predmet, pri katerem je največ priložnosti za razvijanje občutka identitete (Kodre 2008; Jarc 2011), in da so podobno ugotovili tudi strokovnjaki, zbrani na treh posvetih o domovinski zavesti pri predsedniku države, med katerimi pa ni bilo slovenistov (Jarc 2011).

Prav tako je malo nalog, ki bi spodbujale zanimanje za aktualno kulturno življenje, npr. obisk gledališča, zanimanje za dobitnike kulturnih nagrad itn.

5

Na podlagi naše razčlenbe lahko sklenemo, da dajejo sodobni učbeniki za književnost razmeroma dovolj priložnosti za razvijanje številnih razsežnosti sodobne kulturne zavesti pri bodočih izobražencih. Še več bi jih bilo, če bi zapolnili tu skicirane primanjkljaje in če bi v učbenikih ponujene strategije pri pouku našle pot do dijakov. Izkušnje iz prakse namreč povedo, da je na tem področju pri pouku slovenščine veliko razlik. Vendar pa je dijakom pogosto merilo pri ocenjevanju učiteljevih kompetenc prav spodbujanje kulturne razgledanosti. Da ne bi ostajale na ravni prikritega kurikula tudi učiteljeve kompetence, bi bilo koristno vključiti razvijanje kulturne zavesti s pomočjo prenosnih strategij tudi v pridobivanje profesionalnih kompetenc učiteljev slovenščine med študijem. A to je že nova tema za drugačno raziskavo.

Literatura in viri

- AHAČIČ, Kozma idr., 2010: Končni cilj: jezikovno kultiviran človek. *Delo, Sobotna priloga*, 4. 12. 2010. 39.
- AMBROŽ, Darinka idr., 2010: *Branja 3. Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- BURKE, Peter, 2007: *Kaj je kulturna zgodovina*. Ljubljana: Založba Sophia.
- JARC, Karolina, 2011: *Domovinska tematika pri književnem pouku v osnovni šoli. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KODRE, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- KOS, Janko idr., 2002: *Svet književnosti 3*. Maribor: Založba Obzorja.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2008: Prenova književnega pouka v luči aktualnih vzgojno-izobraževalnih tendenc. *Slovenščina v šoli* 12/3. 13–27.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2010: Obravnava književnosti reformacije kot didaktični izziv. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. *Obdobja* 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 229–240.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2003: *Na pragu besedila 4. Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*. Ljubljana: Založba Rokus.
- KROFLIČ, Robi, 2008: *Art as the Core of Humanistic Education*. www.2.arnes.si/~rkrofl11/Predavanja/1_skr_art-lecture-june2008.doc
- OECD, 2005: *The definition and selection of key competencies*. www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf
- OZVALD, Karel, 1927: *Kulturna pedagogika*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- PAVLIČ, Darja idr., 2009: *Umetnost besede. Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PRAZNIK, Brigita, 2009: *Medpredmetno povezovanje slovenščine in zgodovine za 19. stoletje (1848–1899) v gimnazijah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Oddelek za zgodovino.
- Predmetna kurikularna komisija za slovenščino, 2006: *Katalog znanja za slovenščino v novih*

- programih srednjega strokovnega izobraževanja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Predmetna komisija za posodabljanje učnega načrta za slovenščino, 2008: *Slovenščina. Gimnazija. Posodobljeni učni načrt*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- VOGEL, Jerca idr., 2010: *Slovenščina 4. Z besedo do besede. Učbenik za slovenščino – jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- WEINERT, Franz. E., 2001: Concept of competence: A conceptual classification. Laura. H. Salganik, Dominique S. Rychen (ur.): *Defining and selecting key competencies*. Seattle: Hogrefe&Huber Publishers. 45–66.
- ZAJC BRZELAK, Karla, AHAČIČ, Kozma, 2010: *Govorica jezika. Slovenščina za 4. letnik gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Modrijan.